

אסטוניה

(Estonia). רפובליקה סובייטית בצפון-מזרח ברית-המועצות. א' היא הצפונית שבשלוש הארצות הבלטיות והקטנה שבהן (ב- 1939 – 1,133,917 נפש). בסוף 1917, אחרי כ- 200 שנות שלטון של רוסיה הצארית, הכריזה א' על עצמאותה. בראשית מלחמת-העולם השנייה נאלצה להתיר הקמת בסיסים סובייטים על אדמתה (29 בספטמבר 1939) ובאוגוסט 1940 סופחה כרפובליקה סובייטית לברית-המועצות. ביולי 1941 נכבשה א' בידי הגרמנים. הכובשים הסתייעו ביחידות של הארגון הלאומי האסטוני 'אומאקייטסה' (Omakaitse). בשלוש שנות הכיבוש הנאצי היתה א' איזור מינהל (Generalbezirk Estland) שנכלל במסגרת הרחבה יותר נציבות הרייך אוסטלנד. לאסטונים הוענק מימשל עצמי, ובראשו הועמד היאלמר מאה, מנהיג התנועה הלאומנית הקיצונית 'ופס' (Vaps). בספטמבר 1944 חזר הצבא האדום וא' שוב היתה לרפובליקה סובייטית. הקהילות היהודיות הראשונות בא' קמו באמצע המאה ה-19. בין שתי מלחמות-העולם ישבו בא' כ- 4,500 יהודים, שהיו 0.4% מכלל האוכלוסייה. כמחציתם גרו בטלין הבירה והשאר – בערים טרטו (Tartu), ואלגה (Valga), פרנו (Pärnu), נרוה (Narva), ויליאנדי (Viljandi), ראקוורה (Rakvere), וורו (Voru), נימה (Nymme) וביישובים קטנים. כשאר המיעוטים הלאומיים נהנו גם יהודי א' מאוטונומיה תרבותית-חינוכית רחבה, שכללה בתי-ספר ממלכתיים בעברית וביידיש. מאמצע שנות ה-30 עם התעצמותם של היסודות הלאומנים הקיצונים מחוגי 'אומאקייטסה', התרבו התביעות לצמצם את חלקם של היהודים בכלכלה, להגביל את מספר הסטודנטים היהודים באוניברסיטה ועוד. בימי השלטון הסובייטי (1940-1941) הולאמו גם המפעלים ובתי-המסחר הגדולים של היהודים. חלק ניכר מהמפרנסים היהודים נקלט במשק המולאם, אך בוטלה המערכת האוטונומית ונפגעה הפעילות החינוכית והדתית של היהודים. עם זאת מונו יהודים למשרות ממלכתיות במגזר המשקי והביטחוני. יחסית למספרם נפגעו היהודים קשות בגלי המאסרים שנערכו בקרב האוכלוסייה המקומית, אם בשל פעילות כלכלית המנוגדת למשטר הסובייטי ואם על רקע פוליטי ציוני. ב- 14 ביוני 1941, שמונה ימים לפני פלישת הגרמנים לברית-המועצות, גורשו לסיביר כ- 10,000 אזרחים אסטונים וביניהם כ- 500 יהודים (5% מכלל המגורשים). כ- 250 מהם התגייסו לקורפוס האסטוני שבצבא האדום, והיו בו 0.8% מכלל החיילים. רוב היהודים הספיקו לברוח מא' לפני כיבושה בידי הגרמנים, ונותרו בא' הכבושה כ- 1,000 יהודים.

בשבועות הראשונים הוטלו על היהודים מגבלות וגזירות רבות, ובכללן ענידת טלאי צהוב (ראה אות קלון), ואיסור ללכת במדרכות ולנסוע ברכב ציבורי, וכן הוחרם רכושם. למעשה כבר אז נידונו היהודים להשמדה. על השמדתם הופקדה זונדרקומנדו 1a (SK1a) שהיתה שייכת לאינזצגרופה A בפיקודו של ס"ס אוברשטורמבאנפירר ד"ר מרטין זאנדברגר. יחידות 'אומאקייטסה' היו כוחות סיוע במיבצעי הרצח של הזונדרקומנדו. תחילה אסרו יחידות 'אומאקייטסה' ורצחו מאות גברים בני 16 ומעלה. הנותרים, וכן הנשים והילדים, רוכזו בבתי-ספר וחלקם הועסקו בעבודות כפייה, ואחר-כך רוכזו במחנה עבודה הרקו (Harku) שבאיזור טלין.

ב-12 באוקטובר 1941 דיווח ד"ר זאנדברגר לממונים עליו, שכול הגברים היהודים מבני 16 ומעלה, פרט לרופאים ול"זקני היהודים" שמונו מטעם הגרמנים, מוצאים להורג בידי אנשי 'ההגנה העצמית' האסטונית, בפיקוח נציגי זונדרקומנדו 1a. עד אז כבר הוצאו להורג 440 יהודים. בטלין ובסביבתה נמשך המבצע, כי עדיין לא נתפסו כול היהודים המתחבאים.

בשבועות האחרונים של 1941 הוצאו יתר היהודים, רובם נשים וילדים, להורג בידי אנשי הזונדרקומנדו וה'אומאקייטסה'. לפי דין-וחשבון של אינזצגרופה A, הגיע מספר הנרצחים היהודים שבא' עד ינואר 1942 ל-936. במפה אזורית שסופחה לאותו דין-וחשבון צויין ש'א' חופשית מיהודים' (Judenfrei).

מסתיו 1942 הגיעו לא' משלוחים של רבבות יהודים משטחי שלטונם של הגרמנים, ובכללם מגטו טרזינזטט; גטאות וילנה וקובנה שבליטה, מביסטריצה (Bistrita) שבטרנסילוניה וממחנה קיזרולד שבליטוניה. הם רוכזו ב-20 מחנות עבודה והועסקו במכרות פצלי-השמן לייצור דלק סינתטי, בחפירת תעלות נגד טנקים, בבניית בונקרים ובעבודות אחרות לצורכי הצבא. המחנה הראשי היה וורה. לאחר שנחלשו ואיבדו את כושר העבודה, נרצחו רבים מהיהודים במחנות ורבים מאות נספו במחלות, ברעב ובעונשי גוף.

בסתיו 1944, נוכח התקדמות הצבא האדום, הוציאו הגרמנים בחופזה את שרידי היהודים מהמחנות דרך הים הבלטי למחנה הריכוז שטוטהוף. בשני מחנות, לגדי (Lagedi) וקלוגה, נרצחו רוב היהודים במקום ב-18 וב-19 בספטמבר 1944. בשנים 1944-1950 חזרו לא' כ-1,500 יהודים ששרדו מתוך האלפים שהוצאו מא' או שנמלטו ב-1941 לפני ברית-המועצות. לימים הורשו לחזור לא' גם שרידי המגורשים לסיביר, ובשנות ה-70 וה-80 עלה חלקם לישראל.